

بزاقا بابەکی خورەمی د ژیدەرین ئیرانیدا

پشکا دوویی

ق/ دیندار سەلمان

زانکۆیا زاخۆ/ فاکولتیا زانستین مروغایەتی/ پشکا میژوو

ئیکەم: دیتنا میژوونقیسا لدور بزاقا بابەک (بوژ):

ل هەمی سەرچاویت میژوویی دا یین کەقن و هەقچەرخ ئەق چەندە ب شیویدیەکی ئاشکرا هاتیە دیار کرن کوبابەک خورەمدینە، رە و ریشالین خورەمیان بو دووماهیەکا ئەمەویان و دەستپیکا عەبباسیان دزقرن.

دامەزرینەری وی زەلامەک بوویە بناقی خەدداش (۱) خەدداش ناقی وی یی دروست (عمار بن یزید) بوو کوزەلامەکی نەسرانی بوو ل کوفە دژیا و پشتی موسلمان بووی ل سەر دەستی (بکیر بن ماھان)، بو سەرپەرستی شیعین بنی عەبباس بو خوراسانی هاتە رەوانە کرن، پشتی ل باژییری مەر و بوخۆ جەهک دیتی ناقی خو گوھارت و کرە خەدداش. ل دەستپیکا دەعوئی، دەعوا خەلکی دکر بوئیمام (محمد بن علی بن عبدالله بن عباس)، خەلکی گەلەک بەری خودایی و فەرمانین وی جیبەجیدکرن و پاشان ژ دەعوا خو لیقە دبیت و هندک تشت حەلال کرن وەکوژنان (۲)

ل پەرتوکا

ابن الاپیر دا بو
ئیکەم جار بەحسی
خورەمیان هاتیە
کرن ل شروقه کرنا
روودانین سالا
(۵۱۰۸) بوویە کو
تیدا هاتیە خەدداش
ئەق دیانەتە دانایە،
دیسان ل شروقه کرنا
ر و د ا نین

ئەق وێنە هاتیە کێشان ژ لاین فەکوئەری قە ژ بەنچەرا قاتن سین بەرەسبەر بۆژیری لیبەر. (۲۰/۸/۲۰۱۰).

رووگەه

وهرزیه، بویتهی د دمه فەکوئین و
وهرکیرانین مروغایەتی و زانستی

ژمارە 5 هاقینا ۲۰۱۲

سال (۱۲۴هـ) جاره کا دی ناڤا ٿينايه دييڙيت: ((ٿهوان خو دگه هانده فاتما کچا ٿه بو مسلم)) (۳)، بو جارا سبي کوناقی خوره میان هاتی ل شروفه کرنا روودانین سال (۱۸۹هـ) ی دقئ سالی دا هندک ژ خوره میان ل ناوچا نازه ربايجانی شوردهش کر لی ب دهستی هارون الرشيد هاتنه ژ ناڤا برن (۴)، هه ر وه سال سال (۱۶۲هـ) د شروفه کرنا روودانان دا به حسی په یقا موحه موره هاتیه کرن و دييڙيت سه رکيشی وی که سهک بوو بناقی عبدالقهار (۵)، هه ر وه سال شروفه کرنا روودانین سال (۱۸۰هـ) په یقا موحه موره هاتیه و دييڙيت: ((سه رکيشی وی عمر بن محمد عمر بوو)) (۶)، ٿه گه ر به راورده کی دنابقه را په یقا خوره می و موحه موره دا بکه ی چ پیکه گریدان دنابقه را وان دا نینه، لی ده می ٿه م بو په رتوکا الیعقوبی دزقرین وه سا دیار دبیت کو ٿه و بزاقا ابن الاپیرل سال (۲۱۸هـ) ب بزاقا خوره میان دایه ناسین هه ر ٿه وه یا الیعقوبی ب موحه موره دایه ناسین دما دييڙيت: ((خرجت المحمره = موحه موره ده رکه فتن))، پاشان هاتنا اسحاق بن ابراهیم و هنارتنا وی ژلای خه لیفه موعته صم و شه ری وی دگه ل خوره میان به حس دکه ت (۷) چیدبت ٿه ژ گوته راست بیت کو خوره میین ده ستپیکي ب موحه موره بهینه ناسین ژ بهر جل و بهر گین وان (۸) میژوو نقیسان هندهک ژ ریوره سمین خوره میان ٿه وین دژی نیسلامی یین نقیسان وه کی حلال کرنا ژنان ل سه ر ٿیک، گوهرینا نقیژان بو دوعا بو گیانی ٿیمامی و گوهرینا حه جی بو دیدار دگه ل ٿیمامی.

پشتی کوشتنا خه ددashi تا کو سال (۱۳۷هـ) چ بزاق ژ خوره میان دزه مینا سیاسی و کومه لایه تی دا په یدا نه بوون، تا کو کوشتنا ٿه بو مسلم (۹) ٿه و خوره مییت مایی گه هشتنه ٿه بو مسلمی کو جاران ب ناڤین ٿه بو مسلمیه و جاران خوره میه و جاران موحه موره دهینه ناسین، خوره می ب به راورد دگه ل هه می فرقه یین دیتر هندهک که سین علمانی و بی سه ودا بوون (۱۰)

دووه م: بوچی بابهک ب دیتنا هندهک میژوو نقیسان کافره؟

دقیت چهن دین کاریگه ریان ل بهر چاڤه وهریگرین:

۱- هه می ده مان میژوو سه رکه فتیا یا نقیسی و سه رکه فتیین قئ جاری عه بیاسی بوون، یا ٿاسایی یه کو میژوو نقیسی وی سه رده می بابه کی ب که سه کی بی دین و کافر بده نه ناسین.

۲- شه ر دگه ل جیگری پیغه مبه ری (ص) لسه ر ٿه ردی حه رامه ژ بهر ٿه قئ چهن دی خوره می کافرن.

۳- بابه کی شه ر دگه ل نه ژادی عه ره بان نه دکر، به لکو خه لیفی عه بیاسی بو شه ری دگه ل بابه کی جهنگا وهریت خول ٿیرانیان دروست دکر، ٿانکو بابه کی ۲۰ سالان

روگه ه

وهرزیه، بویته ی د دهنه فه کولین و وهرکیرانین مرزقاهی تی و زانستی

ژماره ۵ هاقینا ۲۰۱۲

شهر دگهل خه لکی موسلمانین ناوچین نه ردبیل (۱۱) و کلیبه ر (۱۲) دکر، له ورا گه لک میژوونقیسان بابک و هک که سه کی کافر دایه ناسین، تایا راسته یان نه تم نزانین، چونکه د ژیده ران دا جیاوازی هه یه، ژیده رین فارسی دبیتن: ((بابک قاره مانه کی ئیرانیه)) دیسان ژیده رین تازه ری بابک ب قاره مان دهنه ناسین، بتنی د ژیده رین عه ره بی دا بابک که سه کی کافر و ب په یقین نه جوان وه کی (لعن) و (بابک الحرمی) دهیته دیتن (۱۳)

روژه لاتناسان د په رتو کین خودا به حسنی بابک کی کره ژ وانا فلوگل (Flugel) بی ئه لمانی د گوشارا نه نجومه نی روژه لاتناساندا ل ژماره ۳۲ لاپه ری ۱۱ (۱۴)، دیسان روژه لاتناسی فرهنسی کلما ن هوار (Clement Huart) د ئینسکلوپیدیا ئیسلامیدا، بهرگی ئیکی دا لاپه رین ۵۵۸-۵۵۷ کورتیه ک ل دورقی بابته هاتی (۱۵)، ته گه ر هندک بیرو رایین جیاوازه وهر بگرین د په رتوکا (سیاستنامه) ژ نقیسینا (خواجه نظام الملک) دا خوره میان و باگنیان دگه هنیته ئیک و دبیتن: ((دهستوری مه زه به بی وان نه و بو کوبارگرانیه کی لسه ر ملیت خوراکه ن و که یفی بو خود هه می کاران دا په یدا بکه ن، چونکه نقیژ و روژی و حه ج هیلابوون و به ری خودابوونه تالانان و قه خوارن و مالی خه لکی)) (۱۷)

زرین کوب ل دیف گوتنا ابن الاپیری دبیتن: «ته قه فرقه کا مجوسینه زه لامین وان دشین دایک و کچ و خوشکن خو مه هر بکه ن، ژ به ر هندی ب خوره می هاتنه ناسین، هه روه سا باوه ری ب کراس گه ورینی (تناسخ الارواح) هه بووو (۱۸)، ل قیری تشتی سه رنجراکیش ته وه کو هه می فرقین پشتی ئیسلامی ل ئیرانی په یدا بووین باوه ری ب کراس گه ورینی هه بووو وه کو (ابراهیم المقنع) (۱۹)، لی بزاقا بابک جیاوازیه کا زور دگهل سه رجه م وان بزاقان هه یه ته وین ل ئیرانی په یدا بووین، هه رچه نده بزاقا بابک کی وه کی یا ابراهیم المقنع بوو لی بابک جیاوازه ژ المقنع چونکه بابک چ جارن نه دگوت ته ز پیغه مبه رم وه کی المقنع یان ته ز خودیمه لی هزرین وان وه کی ئیکن (۲۰)

تاینی خوره میان چ تاینه ک بیت تا چ راده نزیک کی تاینی مه زده ک بیت دناق سه رچا وین میژووی لدور ته قی چه ندی جیاوازیه کا زور هه یه، له ورا زور یا ب زه حمه ته به رسقه کا زانستی بو ته قی پرسیاری بهیته دان. (۲۱)

المقدسی د په رتوکا خودا ل دور خوره میان دبیتن: ((ژ ریشتنا خوینی دووری دکر ژبلی ده می شهری، گه له ک د پاقر بوون و تیکه لی و نیزیک بوون دگهل ژنی یا دورست بوو ب ره زامه ندیا ژنی)) (۲۲)، ابن الندیم خوره میان ژ مه زده کیا دهه ژمیریت و دبیتن: ((مه زده کی گوتبوو لایه نگرین خو هه می ده ما لدیف خوشیا خو هه رن هه می خوارن و قه خواران دورستن، دژن و مالی خودا هه قپشک

روگه ه

وهزیه، بویته ی د دمه فه کولین و
وهرکیرانین مرزقابه تی و زانستی

ژماره ۵ هاقینا ۲۰۱۲

نمختنی فهزا کلپهر کو ههمی ناوجهین د ناهه روکا فهکولینیدا هاتینه دیارکون
(اطلس گیتاشناسی استنهای ایران انتشارات تهران ۱۳۸۲ش ۳۰۰۴م).

بن))، پاشان لدور بابه کی دبیتیت بابه کی شهر و کوشتن دناؤ خوره میان دا به لاؤ کربه ژبه رکو خوره مین ده ستپینکی مرو فکوژ نه بوون (۲۳)، نه ف بزاقه ژ ههمی بزاقین دیتر نه وین ل ئیرانی په یدا بووین یا جیا وازه ژ بهر دوو نه گهران ئیکهم: دریزا هیا ماوهی نهقی بزاقی دووهم: شوینی جوگرافیایی نهقی بزاقی (۲۴) سییهم: نه گهرین بهر پابوونا شورده شی:

نه گهر نه م ب دورستی لدیف گوتنن روژ هه لاتناسان بچین دی زانین کو نهقی بزاقی دژایه تی دگهل نایین و مه زهه بین خه لکی نه بوو، به لکور اوه ستیانه ک بوو دژی زولم و سته می و فه سادی بوو، لی نه گه هشته چ نارمانجان (۲۵) نارمانجین وان نهو بوون کو چاقدیر بیبه ک ل سه زولم و سته می هه بیت و خودان نه ردین کشتوکالی د نازاد بن و یه کسانی و برایه تی بیته جیگیری نهقی ده ستووری. نهقی بزاقی ب شیوه کی گشتی دوو نارمانج هه بوون:

۱. زقراندنا نه ردین کشتوکالی ژ ده ستین داگیر که ران و دابه شکرنا وان دناقهه را جووتیاران بو دابینکرنا ژیارا خو یا روژانه پیوستی ب قان نهردان هه بوون. (۲۶) ژ بهرکو نهقی چهندی ژیا نا خه لکی قان دهقه رین خوره میان ئیخستبوو د مه ترسیا مرنی دا.

۲. نازادکرنا ناهه تان و یه کسانیا وی دگهل زه لمان، خوره میان ژ بو دابینکرنا

یه کسانیی و نه هیلانا خاونداریا تاییهت ل سهر ئهردی کشتوکالی و بو دابه شکرنا
ئهردی ل سهر خه لکی گوندان بزاف دکر (۲۷).

والیین عه ره ب چ پینگا بو جوتیاران نه دهافتن نه قه ئیک ژ نه گهرین
سه ره کی بوو، چونکه بابه کی ب خو دزانی نازادیا ئهردی نازادیا جوتیارانه (۲۸)
بزاقین چه رخی سیی و دووی ل ئیرانی گه له ک تووند بوون و نه گهری کو بوویه
پالپشت بو فان بزاقان بی خه میا خه لیفین عه بیاسی بوو، به لکو وان گه له ک
توندی ب دژی زه ندیق و کافران بکار دئینا.

ل سهر ده می موعته صمی تورک هاتنه سهر ده سته لاتی به ری ئه قی
روودانی ئیرانیان گه له ک سه نگا خو هه بوو و گه له ک ژوانا وه زیر بوون لده ق
خه لیفه و گه له ک جارن ئه و سهر بلند کرینه ، ل بهر هندی دنا ق به را ره گه زی
تورک و عه ره ب و فارس دانا کوکی په یدا بوو و بابه کی بو خو مفا ژ ئه قی چه ندی
دیت (۲۹).

ب هزاران (مه ملووک) ژ جیحون هاتنه به غداد و خه لیفه گه لک پی
که یف خوشبوو، تورکین موعته صمی کو هه میان جلکین جوان دکرنه بهر خو ژ
خه لکی دیترب ساناهی دهاتنه جودا کرن (۳۰)، ره فتارین تورکان خه لکی به غداد
گه له ک نازار ددان، زاروک دبرن و هیقی و داواکاریین دایک و بابین فان زاروکان
بی مفا بوون (۳۱)، زاروکین وان بو نه دزقراندن، ب روژان روهن ده ست دریتی
دکره سهر ئافره تان و ده همهن پیس دکرن (۳۲) ، ل دور ره فتارا تورکان ده یته
گو تن کو روژه کی موعته صم ژ کوچکا مه ئموونی ده رکه فت د ری دا هه می جهان

وئنه به ک ل جوانیا کتلی و جین سهر ساسوونا دینه دلمان سهر جاوه، وئنه گه ریا بایک خرمنین ل بلایری کتلی بهر

رووگه ه

وهزیه، بویتهی د ده ته فه کولین و
وهزیرانین مرزقابه تی و زانستی

ژماره 5 هاقینا ۲۰۱۲

۲۱۴

لهشکه ر لی بوو، دهنګی ثافره ته کی دهات و دکره گازی و دگوت: ((کوری من کوری من))، ٹیک ژ سهربازان زاروکی وی ره قاندهوو، موعته صمی گازی وی سهربازی کر و گوتی: ((زاروکی وی بو بزقرینه))، و دهستی وی ثافره تی وهسا گرتبوو و تازار ددا، کو دهنګی ههستی وی سهرکه فت (۳۳)، د نه نجام دا خه لکی به غداد داخاز ژ خه لیفه کر کو پایته ختی ژ به غداد قه گو هیزیت بو ناوچه کا دیتر داکو ژقان رهفتاران دوور بکه قن د نه نجام دا خه لیفه ی پایته خت ژ به غداد قه گوهاست بو سامرای.

ژ نه گه رین دیتر لاوازی لهشکه ری ل سهرده می مه تمون چونکه دقنی ماوه ی داشه ری ناقخوی دناق خیل افه تی دا دناق به راه مه تمون و برای وی (نه مین) لسه ر پوستی خیل افه تی هه بوو، ههروه سا هیرش رومی، چونکه خیل افه ت دقنی ماوه ی دا زور مژوولی هیرش رومی ببوو، مه تمون چه ندین جاران بو شه ری رومی دهرکه فتیه و چه ندین که لهه قه کرینه (۳۴)، دینوری دبیژیت: ((دهسته لاتا مه تمونی ل دووماهیا حوکمرانیا وی دا گه هشتبوو ناوچین جزیره و شامی) ماوه یه کی دریز ما بول ویری، ل روژا (چوار شه می ۸/ ره جبا / ۲۱۸ه) ل تهرتووس هاتیه قه شارتن)) (۳۵) گوتنه کا دیتر دبیژیت مه تمون ۱۲ شه ق مایی بو هه یقا ره جب دچیته بهر دلوقانیا خودی (۳۶) له ورا نه قه ژ ی ٹیک ژ خالین کاریگه ر بوو.

ديسان جهی جوگرافیا یی نه قی بزاقی گه له ک یی هاریکار بوو ل سهر به رده وامی دان بو نه قی بزاقی کوزنجیره چیا یین سه خت و دژوار دناق به راه کلیبه ر و ته بریز (۳۷) دا، له ورا دی بینین کو نه قی بزاقی بو ماوه یه کی گه له ک قه کیشا یا به رده وام بوو ل سهرده می دوو خه لیفین عه بیاسی (۳۸).

چوارم: که لها بابک (که لها جمهوربوژ):

ل باژیری کلیبه رل پاریزگه ها تازهریجانا روژه لات (ته بریز) ل ناوچه کا چیا یی ل دوورترین خال ل ئیرانی پاشماویین که لهه کا دیروکی هه نه ب ناقی که لها بوژ کو بابک خوره می بزاقا خول قیری دهسته پیکریه و نه قروکه ب که لها بابک یا ناقداره، نه ق چیا یی کو که لها بابک ل سهر ژ بهر دیمه نی جوان و ناو و هه وایه کی پاک بوویه ٹیک ژ هاقینگه هین ئیرانی و ژماره کا زور ژ خه لکی بو بوراندنا ده می هاقینان قه ستا نه قی ناقچی دکهن (۳۹).

بنگه هی سهرکی یی جاویدان و بابک نه ق که لهه بوویه، نه ق که لهه (۲۳۰۰م) تا (۲۶۰۰م) ژ ناستی ده ریایی بلنده، ب دووراتیا ۳(کم) باشوری روژناقای کلیبه ر و دکه قیته باکوری روژه لاتا ته بریز، و کویراتین پری ناسته نگ و ب زه حمه ت ب کویراتیا (۴۰۰م)، چ ریگ بو نه قی که لهی نینن ژبلی ریکه کا به رته نگ ب دریزاهیا (۲۰۰م) تا دگه هیته ریکه کا باشتر، نه ق که لهه وهک

پهیکه ری باببهك خورده می ل باژی ری (باکو) ل وولاتی کومارا تازهریبیجان
سهرچاوه: (www.danshjo.com)

ئهز لویری مام خودانی
هوتیلی گوت: ((تا نوکه
ئهز ئیکجار سهر ب
قی چیا بی نه که تمه من
چ شول ههیه ب بهر و
کارینه (٤٦) و دیوارین
ههرقتی و داریت
تیک و پیک دایی))
، من گوتی خودی مالا
ته ئافا کهت ئهز ئهقی
ریکا دویر هاتیمه بو
دیتنا ئهقی که لهی
بهرسقا من دا و گوت
: ((حه ژیکرین که لها
بابهک هه می مروقی
بی شولن !!!)) ، ناخفتنا

وی ژلایه کی فه یا دروست بوو، چونکه ئه و کهسانین بو دیتنا که لهی دچن
باژی ره کی مهزن وهک بوژ ژبیر دکهن و هزر دکهن جهی ژیا نا خه لکی بوژ ته ژ که لهه
بوویه.

ئه ژ که لهه ژ (٣) قاتان پیکدهیت ژ لایی روژ ئافا باژی ری کلیبه ر ، سه ری چیا بی
وه کی سیگوشه یه کییه ژ که قرین حلی و تیژ پیکدهیت ، چ گیایه ک لی شین
نابیت. ئهقی که لهی سه ری چیا هه می یی گرتی ب شیوه یه کی کول بنی چیا بی
وه کی که لهه کا ئه فسانه ی دهیته دیتن ، و بو دیتنا ئهقی که لهی دقتیت ژ ٥٠
میترین دهره جکین به ری یین ب ترس دهر باز بیی و نیزیکی.

ژ بنیقه پارچه کا دیواری هاتیه چیکرن کو هندک دبیزن ئه و هه وشا
که لهیه ، ئه ژ پارچه ژ دیوارین مهزن و بلند هاتیه چیکرن ، و هه می ریکین کو
ئه گهر ههیه بگه هه که لهی ب ریکا فی دیواری هاتینه گرتن. چیا یین دهر و روبه ر
دینه دیوارین دریز و هندک خانین بچووک بو دیده قانی کو ئیمنا هیا که لهی ب
شیوه کی باش دپارین ، بشیوه کی گشتی ئه ژ که لهه ژ (٣) به شان پیکدهیت دیواری
ژ دهرقه ئه و هه می ریکن گه هشتنی بو که لهی گرتین ، دیواری ژ ئا فا ژی که لها
سه رکی دنا ف خودا دگرت ، که لها سه ره کی ژی پیکدهیت ژ ژوران ، سیرچین
عه مبارکنا ئا قی و خوارنی و ژوورین زیره قانی.

(دکتور عه لی ته ته ر نیروه ی) دپه رتوکا (کورد و میژو) دا دبیزیت: ((کلیبه ر یان

که لا بهری شینواره کی ره سه نی کوردیه ل باکوری روژ هه لاتا تبریز)) (۴۷) نه گهر ژ په نجه را تا بقی سیی بهری خو بدهینه لایی روژ هه لاتی دی باژی ری کلیبه رب ساناهی هیته دیتن ب مهرجه کی کو مژ و هه وایی بهاری ریکا دیتنی نه گرن، که ره ستین بکار هاتی بوچیکرنا که لهی (به، دار، ساروچ) بوون، نه و دارین بو بانئ که لهی هاتینه بکار ئینان نوکه ژ ناڤ چووینه ژ نه گهری تا و هه وای.

ئیک ژ پیره می رین باژی ری بوژ دگوت: ((نه ز چوو مه نه قی که لهی هندک دار بکار ئینا بوون بو بانئ نه قی که لهی زور مکوم بوون، ب بوورینا چهن دین سالان نه ژ داره هیشتا ما بوون لی گه لهک بهرگری نه ما بوو)).

نوکه نه ژ که لهه ژ دوو ژوران پتر نه مایه دگه ل عه مبارین نا قی نه وین دناڤ که لهی دا کوب ناڤا به فرو بارانان دهاته پر کرن و بو کارین جوړ او جوړ دهاته بکار ئینان، هه رچه نده ل ده ورو به ریت نه قی که لهی ژ دیواری ژ ده رقه کانیه کا نا قی یا هه ی به لی بو ده مین تابلوقه دانئ دا و نه گه هشتن بو نا قی ناڤا عمبار دکر. تشتی ل هه میان سه یرتر کو هه ر که سی بجیت بهری خو بده ته نه قی که لهی دی سه ر سام بیت ژ بهر کو شوور هین نه قی که لهی ل سه ر که قرین بلند و حلئ هاتینه چی کرن، هه می سه ر سام دبن کا چاوا نه ژ که ره سته یه دقان ریکین بهر ته نگ و تاسی ده ر باز کرینه؟ چاوا هوستا و کریکاران ژ قی بلنداهیا و ده ست و داری وی سه ر ده می شیانه قان دیواران چیکه ن (۴۸).

لینگه ریانین شوونوارناسین ئیرانی گرنگیه کا زورا مه زن ب قی که لهی دایه، و چهن دین قه کولین ل سه ر هاتنه نه نجام دان، ئیک ژ قان قه کولینان کول سه ر نه قی که لهی هاتینه نه نجام دان هندک نامانین ناخی وه کی گوزکان و پارین سه ر ده می نه تابه کان و چهن دین ته نوور ل ده ورو به رین که لهی دیتنه کو بو چه رخی سیی مشه ختی دزقرن، نه قه بو مه دیار دکه ت کو زور به یا خوره میان دناڤ که لهی دمان له ورا جهین چیکرنا (نانی) بو خوچیکر بوون، نه ژ که لهه ل سال (۱۳۴۵ ش- ۱۹۶۶ م) ب ژ مارا (۶۲۳) چوو یه دناڤ ریزین شینوارین نه ته وه یین ئیرانیدا، گرنگیه وی ل سال (۱۳۷۶ ش- ۱۹۹۷ م) ل تازه ریا یجانا روژ هه لات ده ر که تیه، نه قرو که ئیک ژ گرنگترین جهانه ل ئیرانی دلایه نی شوونواران دا، و دقیت مروڤه هزرا خوبکه ت کول وی سه ر ده می چاوا نه ژ که لهه هاتیه ناڤا کرن؟! و نه قرو که بقی هه می پیشکه قتنی نه م نه شین که لهین وه کی قی چیبکه یین!

خه لک ب ریزه کا زور قه ستا نه قی ناوچی دکه ن و سه یران وئا هه نگان دگیرن و تشتین ژ هه میان گرنگتر نه وه کو نه قی که سین ل نه قی جهی کوم دبن ده مژ می ره کا دیار کری هه یه و دبیزن بابه ک ل نه قی ده مژ می ری دا ژ دایک بوویه، ئاهه نگا وان لقی ده مژ می ریدا ده ست پی دکه ت، به لی تشته کی سه یره هه تا نوکه نه م نا قی بابی بابه کی ب دور ستاهی نزانین نه قجا چاوا ده مژ می را ژ دایک بوونا

روگه ه

وهرزیه، بویتهی د دمه قه کولین و وهرکیرانین مرزقابه تی و زانستی

ژماره 5 هاقینا ۲۰۱۲

وی!! ئەڤ چەندە چ راستیهک بۆ نینه ژ بلی بوراندنا چەند دەمژمیرهکان ب که یف و خوشی.

پینجەم: شەرین بابەک دگەل خیلافەتی:

سەبارەت شەر و پیکدادانین سوپایی خیلافەتی دگەل بابەک و خورەمیان ب شیوێهەکی بەرفرە هاتینە نقیسین، مینا (گبری) کو ئەڤ شەرین بابەکی ب درێژاهی نقیساینە، لی دەسەرچاوین فارسی دا ئیکەم شەر و پیکدادان دناقبەرا سوپایی عەبباسیان و خورەمیان دا ل سالا (۱۹۸هـ) دا بوویە کو دەنگ و باسی ژ شکهستنا عەبباسیان ددەتن (۴۹).

پیکدادانا دووی یا سەرنەکەفتی یا عەبباسیان ل سالا (۲۰۰هـ) بوویە و بەشی هەرە زووری سوپایی عەبباسیان ل هەمەدان (۵۰) ل روژئاڤا ئیرانی هاتنە کوشتن، بەهرا پتر ژ شەرین عەبباسیان دگەل خورەمیان ل سالی (۲۰۰-۲۰۶) ب سەرکەفتنا بابەکی ب دووماهیەک دەهاتن (۵۱).

خورەمی دقان شەران دا نەهاتنە شکهستن و ئەگەر توشی شکهستنی بێن شکهستنهکا زور بچووک، مەزنتربین شەر کو خورەمی تیدا توشی شکهستنی بووین شەری سالا (۲۱۸هـ) بوو و بابەک پشتی دوو سالی شەری دگەل ئەفشینێ دەهیتە گرتن، و کەسانین دقان شەران دا ل سەردەستی بابەکی هاتینە کوشتن دماویدی (۲۰) سالان دا (۲۵۵، ۵۰۰) (۵۲) کەس بوون، زاروک و ژنێن موسلمان ئەوین ل دەف بابەکی ئیخسیر (۷۷۰) کەس بوون، ل قیری دی رابم ب کومکرنا هەمی شەرین بابەک ب شیوێهەکی جودا جودا وەکی د ژیدەربین فارسی دا هاتی. شەرین سالی (۲۰۴-۲۱۱)

پشتی شەرین سالا (۲۰۱-۲۰۲هـ) شەرەکی دیتەر دناقبەرا لەشکەرێ مەئموون و بابەکی دا هاتیه روودان، و دقێ سالی دا (یحیی کوری معاژێ) دگەل بابەکی شەر کر، کەسی سەرکەفتن بدەست خۆڤه نەئینا و (یحیی کوری معاژ) بی ئارمانج زقربەڤه، ئەڤه ل وی دەمی بوو کو مەئموون گەهشتیه بەغداد،

ل سالا (۲۰۵هـ) شەرەکی دیتەر دناقبەرا و اندا هاتە ئەنجامدان، دکتور (زبێن کوب) لدیف گوتنا ابن الاپیر دبیثیت: ((مەئموونی عیسی کوری محمد کوری ابی خالد کره والیی ئەرمناستان و ئازەربایجانی و بو شەری دگەل بابەکی ئامادە کر)) (۵۳)

ل سالا (۲۰۶هـ) جارەکا دی هەر عیسی کوری محمد بوو سەرکردی لەشکەرەکی بو شەری دگەل بابەکی و دقێ سالی دا شیا شکهستنهکا بچووک ل بابەکی بدەت. ل سالا (۲۰۸هـ)، (علی کوری صدقه) بەرنپاس ب (زورەدیق) ژلایی مەئموونی ڤه هاتە هنارتن بو شەری دگەل بابەکی، لی هیڤیین مەئموونی ئەڤ جارە ژێ بی

بازا بابەکی خورەمی د ژیدەربین

رووگەه

وهرزیه، بویتهی د دهنه فهكۆلین و وهرکیرانین مرزفایهتی و زانستی

ژماره 5 هه‌م‌ا‌ی‌نا ۲۰۱۲

تارمانج مان و بابەک سەرکەفت

ل سالا (۵۲۰۹)، (احمد کوری جنید اسکافی) بو شەری دگەل بابەکی
دەرکەت، بابەکی ئەڤ کەسە ئیخسیر کر و مەئموونی (ابراهیم کوری لیپ کوری
فچل) لجهی احمد کوری جنید اسکافی کره والیی نازەریبجانی (۵۴)
سالا (۵۲۱۱)، (محمد کوری اسید کوری انس) والیی مووسل ب دەستین
سەربازین زورەیقی دەیتە کوشتن، مەئموون بقی چەندی گەلک توره بوو
و (محمد کوری حمید) کره والیی مووسل و بو شەری دگەل زورەیق و بابەکی
فریکر (۵۵)، لی چ پیزانین دیترب دەست من نەکەفتن کا کی بسەرکەفت. ئەڤ
شەرین دناقبەرا فان سالاندا هاتینە نەجام دان پیزانین زور کیم ل سەر هەنە.

شەرین سالا (۲۱۲ مش)

خەلیفەیی عەبباسی د ناوەراستا هاقینا سالا ۲۱۲ مش چەندین
لەشکەر بوو ژناقا ئیرانی ژبو ژناقا برنا گوندین دەوروبەرت هەمدانی فریکر
کونیزیکی (۶۰۰۰) کەسان هاتنە کوشتن، لی بابەکی شیا شکەستین مەزن ب
فان لەشکەران بەدەت و بەرەڤ بەغداد بزقربنیت (۵۶).

مەئموونی (محمد کوری حمید الگایی) (۵۷)، بو شەری دگەل بابەکی
فریکر، ئەقی کەسی ژ مالی خو موچین سەربازین خو ددایی و چ تشتەک ژ
مەئموونی نەدخواست، ناقبەری بەرەڤ شەری دگەل بابەکی بریکەفت و شەر
دناقبەرا وی و بابەک دا بو ماوەی ئیک سال و چەند هەیفان بەردەوام بوو و ل
دوو ماھیکێ (محمد کوری حمید الگایی) هاتە کوشتن.

بزاقا بابەک ب قی سەرکەفتنی مەزنیەکا زور ب خوقەدیت، ئەڤ روودانە
بگوری هندک میژونقیسان ل سالا (۵۲۱۳) بوویە (۵۸) پشتی سالا (۵۲۱۲)، شەرین
لەشکەری خەلیفەیی دگەل بابەکی دژوارتر لی هاتن، ئەڤ روودانە د ژیدەران دا
جیاواز ناماژە پی هاتینە کرن، لی یا دروست ئەڤ روودانە پشتی سالا (۵۲۱۲)
بوویە وەکی (ابن الاپیر) دیار دکەت: (ئەڤ روودانە پشتی سالا (۵۲۱۲) بوویە))
(۵۹)، ئەڤ شەرە ب شەری (هشتاد سەر) بەرنیاسە (۵)، پشتی ئەقی روودانی
بابک زور بەیز بوو و ئیدی شەرکەری ئیکانە بابکە و سەرکەفتن بەهرا وینە (۶۰).
- شەرین سالا (۲۱۴ مش)

شەڤەکا زقستانیا سار بوو، بەفری ئەرد هەمی وەکی روناھیا هەیقی
روونکر بوو، چیا و دۆل هەمی ب بەفری هاتبوونە داپوشین، گەلەک بی دەنگی
بوو، بایەکی بەیز دەهات و بەفر بلند دکر، سەردارین خەلیفەیی یان هەر کەسەکی
دی شیانین دەرکەفتنی دقان شەفان دا نەبوو، هەمی ریکین بو کەلھی دچوون
هاتبوونە گرتن، ئەڤ چەندە ب دلی بابەک و سەربازین وی بوو، وەکی گورگین

رووگەھ

وەزیرە، بویتەیی د دەتە فەکۆلین و
وێرکیرانین مەزقەبەتی و زانستی

ژمارە 5 هاقینا ۲۰۱۲

برسی ب فان دولان که تبوون، ناشی فان سهربازین بابه کی ترس دناقا دلین هه می که سان دا په یدا کریوو (۶۱).

دقی سالی دا شهر دناقبه را بابه ک و (محمد کوری حمید) هاته روودان و بابه ک شیا دقی شهری دا سهربکه قییت و (محمد کوری حمید) دگهل ژماره کا زور ژ سهربازین وی بکوژیت (۶۲)، ب قی شیوهی (محمد کوری حمید) سوپایی خوبو شهری دگهل بابه کی قریکر، بابه ک شیا سوپایی وی بشکینیت محمدی چ چاره نه مان و سوپایی وی تهوی مایی ره قین، لی محمد مهیدانا شهری بجه نه هیلا، ده ما چاقین خورده میان پی که فتین زانی تهقه سهرکردی قی سوپاییه به ره قی وی قه چوون و کوشتن، تهقه زه لاهه کی ب جهرگ و زیره ک بوو. ده می دهنگوباسین کوشتنا وی گه هشتینه مه تموونی، مه تموون گه له ک ترسیا (۶۳)، چونکه کاروبارین بابه کی گه له ک به رفره بوون و خه لکه کی زورتر چوو دناقا ریزین وی دا. بابه ک روژ بو روژی تاریشیت مه زنتر دکرن، ههر که سی ل ده ورو به رین بوژ دیتبا دکوشت، گوند و باژیر ویران دکرن، گه هشتن بو بابه ک زور یاب زه حمه ت بوو، له ورا قی جاری مه تموونی (عبدالله کوری گاهر کوری حسین) بو شهری دگهل بابه کی قریکر (۶۴)، تهو به ره قی که لها بابه کی قه چوو، ته گهری سهرکه فتنا بابه کی هه می که لها وی بوو (۶۵).

شه شه م: رولی کوردان د بزاقا بابه کی خوره می دا:

بزاقا بابه کی ناوچین به رفره هین کورد لی تاکنجی قه گرت، هه ریمیا چپایی (وه لاتی میدیا) کو کورد لی تاکنجینه، دیسان کورد ل نازه ربیجانا تیرانی و نه رمینیا (۶۶)، روژ ناقا نازه ربیجانا باشوور، ژبه رکوگه لی کورد گه له ک زولم و زوری لی دهاته کرن ژلایی چینا ته رستقراتی قه، ههر دیسان ژته گهری سهختیا سروشتی ژيانا وان ل ناوچین سهخت گه له ک زولم لی دهاته کرن.

چ گومان تیدا نینه کو کوردان پشکداری د سهره لدانا بابه ک دا کره، مله تی کورد بهری نوکه پشکداری د سهره لدانان دا کره مینا داستانا کاوهیی ئاسنگه ر تهوی چه کوچی خو دانایه سهری زوحاکی زالم، کاوه بو قاره مانه کی مه زن بو ملله تی کورد تهوین هه ش نازادیی دکهن (۶۷)، ژبه ر قی چه ندی ته قی مله تی هه ش نازادیی دکه ت دگومان دا بوو ده رباره ی وان که سان تهوینت دقیان دهسته ه لاتداری ل هه ریمیا چیا بکه ن ب ئاشتیانه و بگه هنه دول و چپایی کوردان ناگر و نه خوشیی تیدا هه لبکه ن.

جووتیار و کریکارین کورد پشکداری د بزاقین جوراوجور دا کره، ههروه سا پشکداری د بزاقا بابه کی دا کره، ته رستقراتین کوردان لایه نگریا لایه نی به پیز کره، له ورا بوو ته گهری سهره لدانی د ناوچین کوردان دا، کورد نه چار بوون

پشكداریه دقئى بزاقئى دا بکهن(٦٨) ، و پتريا ژیدهران پشكداریا كوردان دقئى بزاقئى دا دایه دیاركرن مینا المسعودى(مروج الزهّب)،الابن الاپیر، ابن الندیم) پشكداریا كوردان د نهقئى بزاقئى دا دهنه دیار كرن، دیسان (حسین قاسم) ژاگبری) فه دگوهیزیت و دیار دكهت كو د سال(٢١٨هـ-٨٨٣ز)كومه كا خهلكئى چیاىی ژ هه مه دانی و ماسه به دانی هاتنه دناقا ئایینی خوره میان دا(٦٩)، نهقا دهقهره نهوین هاتینه دیار كرن زورینا وان ناوچین كوردینه.

لى هندك سه رچاوه وهسا دیار دكهن كو كورد چووینه بن ئالایی بابه كئى بتنى بو مفایه كئى مادی، كو نهو بتنى دشیان ب ریکین تالان و شه لاندنن بابه كئى نه نجام ددان ب دهست خوقه بینن، ژیده ر ئیشاره تئى دهنه چهن دین سه ركر دین كورد دناقا ریزین نهقئى بزاقئى دا و ئیک ژوان (عصمه ت كوردی) ژبه ر نه گهرئى سیاسى و رامیاری چوویه دناقا ریزین بابه كئى دا، چونكه نه رستقراتین كوردا لایه نگریا لایه نئى بهینز دكر(٧٠).

عصمه تئى كورد:

ئیک ژسه ركر دین كورد بوو دناقا ریزین خوره میان دا، ده مه ی ژیده ران دا ناقئى نه قئى كه سئى هاتیه، (محمد بن بعیپ) كه لههك هه بوو ب ناقئى كه لها شاهى(٧١)، نهقا كه لهه یا ناسئى بوو، په یوه نندیین (محمد بن بعیپ) دگهل بابه كئى دخوشبوون، په میان گریدابوون ده مه ی له شكهرئى بابه كئى ب ره خ كه لها شاهى را دهرباز ببیت نهو تازوقه و پیداوستان پیشكیشی وان بكهت .

ل ده مه ی سه ركر ده ئى بابه كئى معاویه(٧٢)شكه ستن خواری(٧٣)، بابه كئى (عصمه ت ئى كوردی) دگهل(٣٠٠٠)كه سان ناماده كر بو شه رى، عصمه ت به رهقا كه لها شاهى فه چوو بو وه رگرتنا تازوقه، (محمد بن بعیپ) ده مه ی ئاگه ژ دهر كه تنا سوپایی عه بیاسیان بووی بو سوپایی عصمه ت تازوقه فریكر، و ب شهقا محمد ژ كه لها شاهى دهر كه ت و به رهقا عصمه ت فه چوو، دگهل دهه (١٠)كه سان میهقانی كه لهه ی كر، محمد نهقا كه سین هاتینه كه لهه ی ب میهقانی سه ر خوشكرن و هه ر دهه كه س كوشتن، چاقیت عصمه ت دگهل دهست و پین وی گریدان، محمدی گوته عصمه تئى ئیک ب ئیک ب ناقا گازی له شكهرئى خوئكه، نه گهر نه نه ز دئى ته كوژم، عصمه ت ب ناقا گازی له شكهرئى خو دكر هه ر كه سئى ب سه ر كه لهه ی دكهقا سه رئى وی دهاته برین، ده مه ی لشكه رئى مایی ئاگه ژ قئى چهن دئى بووی رهقین .

محمدی نهو سه رین له شكهرئى عصمه تئى دگهل وی بو خه لیفه فریكرن، خه لیفه ی گه لهك پیزانینن باش ل دور بابهك و جهئى وی ل عصمه تئى وه رگرتن، عصمه ت كوردی مابوو د زیندانی دا تا سه رده مه ی خه لیفه واپق بالله(٧٤)، جلال به رگشاد دبیزیت: ((قیره دیار دبیت كو كوردان روحا خو كربه قوربان بو نهقئى بزاقئى))(٧٥)، هه روه سا جلال به رگشاد لدور عصمه ت كوردی

روگه ه

وهزیه، بویته ی د دهته فهكولین و
وهركیرانین مرزقابهتئى و زانستئى

ژمهاره 5 هاقینا ٢٠١٢

دبیژیت: ((عصمت دگوته بابهک نهی هه‌فالی من خوره‌می ده‌ما ژ دایک دهن سوارچاکن و شیر بده‌ستن)) (۷۶)

حه‌فته‌م: په‌یوه‌ندیین بابه‌کی دگهل ئیمپراتوریا رومی:

بابه‌ک نه‌بتنی د چارچووئی ئیسلامی دا، به‌لکوژ دهرقه‌ی ده‌سته‌لاتا ئیسلامی بو دژایه‌تیا عه‌ببایان رهنج و ماندیوونه‌کا زور دکر، لایه‌نگریت وی ل بیزه‌نتا نه‌و بو شه‌ری دگهل خیلافه‌تی پالدا، خوره‌میان دنا‌ف بیزه‌نتیان جه‌ین باش ب ده‌ست خو‌فه ئینابوون.

مه‌ئموون شیابوو ناکوکیه‌کی دنا‌ف ئیمپراتوریا رومی دا په‌یدا بکه‌تن، نه‌و شیابوو توماس نامی (۷۷) کو خه‌لکی صقیله بوو ل ناسیا بچووک و دژی قیسه‌ری رابوو پالپشتیی لی بکه‌ت داکو بزاقا خو ل دژی تیوفیل کوری مخائیلی (۷۸) توندتر بکه‌ت، قه‌یسه‌ر تیوفیل وه‌ک به‌رسقه‌ک بو مه‌ئموونی ناگر دنا‌ف ده‌سته‌لاتا خیلافه‌تی دا گه‌شتر لیکر، لایه‌نگریا خوره‌میان کر و پالپشتیا خو بو وان راگه‌هاند، مه‌ئموون ل سالا (۵۲۱۸) بو شه‌ری دگهل رومی دهرکه‌تبوو و ل باژییری (ته‌رسوس) چوو به‌ر دلوقانیا خودی، و ل قی ده‌میدا نه‌فشینی شهر دگهل بابه‌کی شاراندبوو، بابه‌کی نامه‌ک بو ئیمپراتوری رومی تیوفیلی فریکر (۷۹) و گوتی: ((موسلمانان هه‌می شه‌رکه‌رین خو دشه‌ری دگهل من دا یین ژ ده‌ست داین یا گه‌هشتیه وی راده‌ی کونوکه نه‌چار بووینه دروارکه‌ر(خیاگ) خو و لینانکه‌ری(گباخ) خو (جعفر کوری دینار) و (ئیتاخ‌می) بو شه‌ری دگهل من فریکهن، که‌سی دیتر ده‌ست دا نه‌مایه، نه‌گر ته‌بقییت وهره و نه‌ردی خیلافه‌تی داگیر بکه‌که‌س پیشیا ته‌ناگریت.

قه‌یسه‌ر دگهل (۱۰۰ هزار)، و لدیف گوتنه‌کا دیترا (۷۰ هزار) شه‌رکه‌ران قه‌ستا وه‌لاتی موسلمانان کر، دگهل هندک ژ خوره‌میان کو دگهل رومی بوون سه‌رکیشیا فان خوره‌میان ده‌ستی سه‌رکرده (بارسیس) دا بوو، ده‌می گه‌هشتینه باژییری (زبگره) کول سنوریت ئیسلامی بوو ناگر به‌ردایی و باژییر تالان کر و گه‌له‌ک زه‌لام کوشتن و زاروک و ژنین موسلمان ئیخسیر کرن.

په‌یوه‌ندیین نه‌ینی دنا‌قه‌ه‌را بابه‌ک و تیوفیل دا هه‌بوون بو هیرشا هه‌فشک د ئیک ده‌مدا، نه‌فه رامانا هندی دده‌ت بابه‌ک بزاق دکر بو ژنا‌قبرنا هه‌می ئیمپراتوریا ئیسلامی ژبه‌ر هندی په‌یوه‌ندی دگهل بیزه‌نتیان کر بوون، هه‌رچه‌نده پینگا‌فا هاریکاریا بیزه‌نتیان ل وی ده‌می بوو ده‌ما رونا‌هیا ستیرا بابه‌کی سپیده‌ب سه‌ردا هاتی و خه‌لک ب‌گرتنا وی که‌یف خوش بیوون.

بابه‌ک ب قی چهندی نه‌راوه‌ستیا به‌لکو بزاق کر کو دراوسیت خوب تاییه‌ت کوردان بو نا‌ف ریزین نه‌قی بزاقی بکیشیت (۸۰)، یان ژ ته‌وان سوزی وهریگریت کو دگهل هیچ لایه‌نه‌کی نه‌بن، هه‌روه‌سا په‌یوه‌ندیین بابه‌کی دگهل

بزا‌قا بابه‌کی خوره‌می دژیده‌رین

رووگه‌ه

وهرزیه، بویته‌ی د دهنه‌ه‌کولین و وهرکیرانین مرزقاییه‌تی و زانستی

ژماره 5 هاقینا ۲۰۱۲

۲۲۳

ئەرمەنیا خۆش بوون پشستی کچا ساواک شاهزادی ئەرمەنیا بھۆئینای (۸۱) ژمارەکا بەرچاڤ ژ سەربازین بابەکی ئەرمەن بوون، (بەغدادی) دیار دکەت کوخەلکی چیا بەرەڤ دینی بابەکی دچوون و دبیریت: (خەلکی چیا خو دگەل خورەمیان و مەزەکیان نیگرتی کربوو، ژمارا وان ب شیوەکی زور زور زیدە لیپاتن))، بەغدادی ئەڤی ژماری ب ۳۰۰ هەزار کەسان ددەتە دیارکرن (۸۲).

پەییوەندیین بابەک دگەل رومیان زوریا گرنگ بوو، چونکە روم ئیک ژ دوژمنین ئیسلامی بوو (۸۳)، ژبەر هندی موعتەصەمی گرنگیهکا زور دابوو ژناڤبنا بزاقا خورەمیان، هەرەسا برایی وی مەئموونی ژی دەسپەتا خودا گووتبوو کو دڤیت تو گرنکیهکا مەزن بدەیه ژناڤبنا بزاقا بابەکی خورەمی (۸۴).

بابەکی پەییوەندیین خو دگەل رومی خوش کرن دا کو هیرشی بکەنە سەر ئەردی خیلافەتی و بابەکی سوز دابوو ئیمپراتوری رومی کو بیته مەسیحی (۸۵)، هەرەسا دەیتە گوتن کو ئیمپراتوری رومی هاریکاریا ئەڤی بزاقی دکر ب زور لایەنان، نەک بتنی د لایەنی هیرشەکا ئیک دەم دا، بەلکو گەلک جارن ئیمپراتوری رومی هاریکاریا بزاقا بابەکی کرپە ب مالی و چەک و لەشکەری ژی (۸۶).

بابەکی دڤیا دەولەتا عەبباسی ژناڤبەت و ژ بوئەڤی چەندی پەییوەندیین نەینی دگەل تیوفیل ئیمپراتوری رومی گریدان و ب بەرچاڤ وەرگرتنا ئەڤی هزری ب ئاشکرای بو مە دیار دبیت کو چاوا بلندتر ژ ناستی چیکرنا حکومەتەکا ئیرانی ب دروشمی کۆمەلایەتی و یەکسانخوازی ل ئیرانی بزاق دکر (۸۷)

ئەنجام

بابەکی خورەمدین کەسەکی ئیرانی، بەهرا پتر ژ دوژمنیت وی تورک بوون، دی چاوا چیبیت کو بابەک تورک بیت، لی ئەڤ جیپانە هەمی دەما یا تژیە ژ سەرسام بوونا و جیا وازیا، چ تورکین روژەکی دوژمنیت بابەکی بوون، لی ئەڤرۆکە بومەرەمین خو ئین تاییەت بو بابەک ئاھەنگا دگیرن، و دەهەژمیرن ئیک ژ نەتەوا خو، ئەڤ رەفتارا تورکان وەک وی چەندی یە، کو د پاشەرۆژی دا ئیسرایلی بیژن (یاسر عرفات) هەلگری مەزەبە ئارتودوکس بوویە، و وی وەک ئیک ژ ئیسرایلیان بەهەژمیرن، و ئاھەنگا بو بگین، ئەڤی بزاقی ژ ئەگەری ریکلاما بەردەوام مالی و ژنی دا، دناڤ خەلکی دا ب چاڤەکی نەجوان هاتە دیتن، و دەسڤ کرن، سروشتی سەرەکی و هزرو بیرەت سەرکردین ئەڤی بزاقی ژ بیرا خەلکی چۆن، و کەسەک ژ سروشتی دورست یی ئەڤی بزاقی ئاگەهدار نینە، ئەو تشتی هەمی ل سەر ئەڤی بزاقی دزان، ناڤی بابەکە، ئەو ژی تیکەلە دگەل ئاخشتین نەجوان ژلایی نەژادی

رووگەھ

وەزیرە، بویتهی د دەتە فەکۆلین و
وێرکیرانین مەزەبەتی و زانستی

ژمارە 5 ھاقینا ۲۰۱۲

ڦه، ب شاهدههيا ديروكي بابهك كهسهكه وهك شيران دهيتته ناسين ل تيراني، و كهسهك نه شيت وي ب هيچ ملهتهكي ڦه گريدهت، نهو سهركردني خورهه ميان بوويه، نه ڦه سهركرده نه لديف مال و ملكي دونيايي بوويه، بهلكو نارمانجهك ژبلي نازاديي و يهكساني نه بوويه، بوويه نارمانجا ته لها نه رمه نيت مه سيحي، ب ژناڦ چونا بابهك، هيڅين سه دان هزار گوندين خودان هيڅي دگهل ژناڦ چونا بابهك ژناڦ چون، بابهكي دهيتته ناسين بابهكي مه زدهكي، بابهكي خوره مي، بابهكي زهردهشتي، بابهكي مانوي، بابهكي موسلمان، د بنيات دا نيك ژفانه، نه هه مي ژوان!! هه روهكي مه زدهكي و زهردهشتي بوونا بابهك چ راستي بو نينه، وسه بارهت مانوي بوونا بابهك چ بهلگه نامه لبر دهست نين، وسه بارهت موسلمان بوونا وي دهيتته رهت کرن ژلايي ميژوونقيسين نيسلامي، نه ري پا (حه سهن) كي يه؟؟؟ هه روه سا چ پيوه ندي دناڦه را مازيار و بابهك دا نه بوويه، نه ڦه چهنده ژلايي هندك ميژوونقيسين نه رمه ني ب شاشي هاتيه نقيسين، مازيار هيز خواز بوويه، و بابهك نازادي خواز.

دوماهيك

۱. ايزاڦا بابهك و خوره ميان دهيتته هه ژمارتن، نيك ژ بزاڦين به نياس ين تيرانيان ژلايي دريژاهيا ماوهيي د ديروكي دا، و كارتيكه رترين بزاڦ بول تيراني دژي دهوله تا عه بياسي يا نيسلامي، و شيا بزاڦين جوډا جوډا ين خهلكي نيكگرتي بكهت، و چينين خهلكي دژي والين عه بياسيان بكهته شوره شقان، نارمانجا سه ركه كي يا بزاڦي نه بتني نازادكرنا نازهر بيجانن بوويه، بهلكو نازهر بيجان دهيتته هه ژمارتن ناوچهك ل تيراني، يا روڼ و تاشكرايه، بورزگار كرنا تيراني ژ دهستي عه بياسيان بوويه .

۲. زوربه يا ميژوونقيسين خيلافه تا عه بياسي بابهك ب كهسهكي كافر، زهنديق، ملحد، دايه ناسين، راستي نه وه كو نارمانجا خه ليفه ب خوراگرتنا نيسلامي نه بوويه، بهلكو نارمانج دهسته هلاتا وي بوويه، بهلكو هه ر كهسهكي دژي نيونه ري پيغه مبه ري خودي)ص (ل سه ر عه ردي راببا كافر بوويه، گه لهك ژ نه مه ويان و عه بياسيان هه ر كارهك نه انجام دابا دوروست بو، كهسهك نه دشيا به رامبه ر نه ڦي چهندي دهربريني ژ ههستي خو بكهت، باشتري نمونه، پشتي ماوهي حوكرانبا امام علي(ع) نه مه ويان دهسته هلات وهرگرت ب ريكا شكاندنا په يمانان، دماوهي(۱۱۱) سالين حوكرانبا نه مه ويان گه لهك كار نه انجام دانه، ژوانا كوشتنا) امام حه سهن(و كوشتنا غه مباريا) امام حسين(نه ڦين پيغه مبه ري) ص(نه ڦه كاره بناڦي پاريزگاري ژ نيسلامي دهاتنه نه انجام دان.

۳. ژلایه کی دیتر شه به روفاژی بیر و بوچونین میژوونقیسا نهوین بابهک ب کافر دایه ناسین، گه لهگ ژ موسلمانان و شیعیان ئیرانی چوبوونه دناژ ریزین نهقی بزاقی دا، بو هه فکاری و ناقا کرنا وهلاتی، نه هیلانا زولم و سته می، و ب دهست شه ئینانا نازادی و عهاله تی.

۴. ب پتر تیکه لی و سه ره ده ری کرن و تیکه دانا په رتوکین دیروکی و شه کرنا نه رشیقی دهوله تا نه رهنی و نازه ری د پتر ژ که سایه تیا بابهک گه هین، و چه ندین پیزانینیت گرنگ و دوروست ب دهست مه که فن.

پهروانز:

۱. ده می سه رچاوه ب شیوه یه کی ریک و پیک و جوان بهینه خواندن دی دیار بیت کو خوره می لقی ماوه ی دا پیدا بوونه به ری نهقی چه نده چ جار ان ناخی خوره میان د دیروکی دا نه بوویه پشتی ده ر که فتنا خه دداش نه ف ناچه په یدا بوویه.
۲. ابن الاثیر، علی عزالدین، الکامل فی التاریخ، و: حمید اذیر، ض ۱، ج ۹، انتشارات اساطیر (تهران: ۱۳۸۱ ش- ۲۰۰۲ م)، ل ۳۱۵۸.
۳. ابن الاثیر، تهواو میژوو، و: زاهیر محمه د ره شید، چ ۱، ج ۸، چاپی کوردی ده زگای چوارچرا (سلیمانی: ۲۰۱۰)، ل ۲۹۱۱.
۴. ابن الاثیر، هه مان، ج ۷، ل ۲۷۸۵، ج ۹، ل ۳۴۷۴.
۵. ابن الاثیر، هه مان، ج ۹، ل ۳۳۴۰.
۶. رسول رچوی، بابک و نقد تاریخی، انتشارات نشر امین (تبریز: ۱۳۸۰ ش- ۲۰۰۱ م)، ل ۶۶، ابن الاپیر، چاپی کوردی، ج ۹، ل ۳۴۳۶.
۷. یعقوبی، احمد، تاریخ الیعقوبی، و: محمد ابراهیم آیتی، ج ۲، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب (تهران: ۱۳۵۷ ش- ۱۹۷۸ م)، ل ۴۹۵.
۸. عباس زارعی مهرورز، بازشناسی جنبش بابک، مجله کیهان اندیشه، شماره ۲۳، (دی ماه ۱۳۷۹ ش- ۱۹۹۰ م)، ل ۸.
۹. نه بو مسلم ل هه یقا شه عبانا سالا ۱۳۶ هه هاتیه کوشتن، بو پتر پیزانینان بزقرو بو په رتوکا المسعودی، نه بو الحسن علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب و معادن الجوهر، و: نه بو القاسم پاینده، ج ۲، چ ۳، انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب (تهران: ۱۳۶۵ ش- ۱۹۸۶ م).
۱۰. نوبختی، نه بو محمد حسن، فرق الشیعه، و: محمد جواد مشکور، چ ۱، انتشارات علمی فرهنگی (تهران: ۱۳۶۱ ش- ۱۹۸۲ م)، ل ۲۰.
۱۱. نه ردبیل: دکه قیته باکوری روژ ناقای ئیرانی ۱٪ ژ روبه ری ئیرانی پیک دهنیت ژلایی باکوری شه دگهل روباری ناراس وده شتا دامغان، ل روژ هه لاتنی ده ل زنجیره چیا ئین گالش، ل باشوری دگهل زنجیره چیا ئین پاریزگه ها زنجان ئول روژ ناقا دگهل پاریزگه ها تبریز ها و سنوره. بزقره بو. (حسن زنده دل، مجموعه راهنمای ایرانگردی، استان اردبیل، مؤسسه تحقیقات و انتشارات ایرانگردان (تهران: ۱۳۷۷ ش- ۲۰۱۲ م)، شماره ۵، هاقینا ۲۰۱۲)

روگه ه

وهزیه، بویته ی د دهته فه کولین و
وهکیرانین مرزقابه تی و زانستی

ژماره ۵ هاقینا ۲۰۱۲

۱۹۹۸م) ۲۸ جلدی).

۱۲. کلیبه ر: نیک ژ باژیرین پاریزگه ها تبریزه (نازده ربیجانا روزه ه لاتی) دکه فیه ته باکور ی روژ تاقای نه فی پاریزگه هی ژ لایی روژ تاقا هاوسنوره دگه ل نه ردبیل، ژ لایی باکور و باکور ی روژه ه لات دگه ل وه لاتی نازده ربیجان ی جه ی ژدایک بوونا باهک دکه فیه ته دناقبه را نه فی باژیری و تبریز دا بزقره بوو (حسن زنده دل، مجموعه راهنمای ایرانگردی، استان اردبیل)

۱۳. علی اکبر دهخدا، لغت نامه، حروف ب، سه رچاوه ی پیشوو، ل ۱۲۰.

۱۴. نه فبا به ته هاتیه ل ژیر نا فو نیشانی ت (zeitschrift der deutschen morgenlandischen gesellschaft).

۱۵. بو پتر پیزانینان لسه ر نه فی چه نده بزقره بو encylopie de islam، ۱، leyde et paris، ۱۹۱۳، p.p ۵۵۷.

۱۶. نظام الملک، نه بو حسن بن علی، سیاست نامه (سیر الملوک) به اهتمام: سید عبدالرحیم، انتشارات خلخال ی (تهران: ۱۳۱۰ ش- ۱۹۳۱ م)، ل ۱۷۷.

۱۷. عبدالحسین زرین کوب، دوو قرن سکوت، سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۱۴.

۱۸. ابراهیم المقنع: نه فه سه رکیشی بزاقا سپید جامگان (جل سپیان) بوو، نه وا پشتی کوشتنا نه بو مسلم پهیدا بووی، المقنع دیار کر کو گیانی نه بو مسلم یا دکله خ ی وی دا، خه لیفه نه بو جعفر المنصور نه ف که سه ل به غداد زیندانی کر پشتی نازاد بوی هاته باژیری مرو و گوت نه ز خود ی هه می دونیایی مه من خوب شیوه ی مر فیی خولقاندی، بو پتر پیزانینان بزقره بوو (نرشخی، نه بو بکر، تاریخ بخارا، و: نه بو نصر احمد بن نصر قبادی، انتشارات توس (تهران: ۱۳۶۳ ش- ۱۹۴۸ م)، ل ۷۰۱، مرادی، نگاهی به اهل حق پارسیان، چاپ سوئد ۱۹۹۹ م، ل ۸۸-۸۹.

۱۹. غلامرضا انصافیور، روند نهضت های ملی و اسلامی در ایران، شرکت انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (تهران: ۱۳۵۹ ش- ۱۹۸۰ م)، ل ۳۰۳، مرادی، نگاهی به اهل حق پارسیان، سه رچاوه ی پیشوو، ل ۹۰.

۲۰. لدور نه فی چه ندی جیاوازه یه کا زور هه یه، چونکه (به غدادی) د په رتوکا (الفرق بین فرق) دا دبیژیت: ((باهکیان ل ناوچین شاخوی مزگه فت هه بوون بو موسلمانان چیکر بوون، موسلمان لویه بانگ ددهن، زاروک فیبری قورنانی دکرن بزقره بو) نه بو منصور عبدالقهار به غدادی، الفرق بین الفرق، ترجمه: د. محمد مشکور، کتابخانه اشرف (تبریز: ۱۳۳۳ ش- ۱۹۵۴ م)، ل ۱۹۳.

۲۱. المقدسی، المطهر بن طاهر، البدء و التاریخ، ج ۲، سه رچاوه ی پیشوو، ل ۱۹.

۲۲. ابن الندیم، محمد بن اسحاق، الفهرست، ت: محمد رضا تجدید، ج ۲، چاپخانه بازرگانی ایران (تهران: ۱۳۴۶ ش- ۱۹۶۷ م)، ل ۶۶.

۲۳. حمید حمید، نه چت خرم دین برگی از تاریخ سوسیالیزم در ایران، مسئول نشر کارگری و سوسیالیستی یاشار اژری، تاریخ بازنقیسی (۱۳۷۷ ش- ۱۹۹۸ م)، ل ۱.

۲۴. عبدالحسین زرین کوب، دوو قرن سکوت، سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۱۰.

۲۵. عبدالحسین زرین کوب، روزگاران، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۳۴۲.
۲۶. حمید حمید، نه‌چت خرم‌دین برگی از تاریخ سوسیالیسم در ایران، مسئول، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۱.
۲۷. حسین پور قاسم، شکنجه‌گران میگوید، انتشارات موزه عبرت (تهران: ۱۳۸۶ ش- ۲۰۰۷ م)، ل ۹.
۲۸. حسینعلی ممتحن، نهضت شعوبیه، جنبش ملی ایرانیان در برابر خلافت اموی و عباسی، ج ۲، انتشارات باورداران (تهران: ۱۳۸۶ ش- ۱۹۸۹ م)، ل ۳۰-۴.
۲۹. عبدالحسین زرین کوب، دوو قرن سکوت، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۸۵.
۳۰. حسینعلی ممتحن، نهضت شعوبیه، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۳۰-۵.
۳۱. نظام الملک، سیاست نامه، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۴۰-۴۴.
۳۲. عبدالحسین زرین کوب، دوو قرن سکوت، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲۱.
۳۳. المقدسی، مطهر بن طاهر، البد و التاريخ، ت: محمد رضا شفیعی کدکنی، ج ۲، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۲۰.
۳۴. دینوری، اخبار الگوال، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۴۲۷.
۳۵. شهیدی، سید جعفر، تاریخ تحلیلی اسلام، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۱.
۳۶. ته‌بریز: نه‌ف پاریزگه‌ه دهیته ناسین بناقی نازه‌ریجانا روزه‌ه‌لانی کو دکه‌قیته گوشه‌یا باکوری روزثاقا ئیرانی، به‌هرا پتر ژ خه‌لکی نه‌فی باژی‌ری ب زمانی نازه‌ری دناختن و روباری ناراس دکه‌قیته باکوری نه‌فی پاریزگه‌ه‌ی.
۳۷. حسین قاسم عزیز، البابکیه، انتفاضة الشعب الاذربيجاني ضد الخلافة العباسية، انتشارات دار اوغاریت (دمشق: ۲۰۰۸)، ل ۱۸۰، صالح تهرانی، بابک خرم‌دین یا بابک شمانیست، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۱۳، حمید حمید، نهضت خرم‌دین برگی از تاریخ سوسیالیسم در ایران، مسئول، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۱۳، حسین پور قاسم، شکنجه‌گران میگوید، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۱۴، هوشنگ باختری، قیام بابک خرم‌دین، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱.. رستم علی یف، سعید نفیسی و بررسی نه‌چت خرم‌دینان، نشریه دانشگاه ادبیان تهران ۱۳۵۱ ش- ۱۹۷۲ م، ژماره ۲-۱.
۳۸. رستم علی یف، سعید نفیسی و بررسی نهضت خرم‌دینان، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ژماره ۲-۱.
۳۹. محمد حسین زنده‌روح کرمانی، ایران الطبیعة تعانق التاريخ، و: فیاناصری، سازمان علمی فرهنگی (ته‌بریز: ب/ت)، ل ۳۲.
۴۰. ته‌هه‌ر: ئیک ژ باژی‌ری پاریزگه‌ها نازه‌ریجانا روزه‌ه‌لانی مه‌لبه‌ندی نه‌فی باژی‌ری ته‌هه‌ره دکه‌قیته باشور و باشوری روزثاقای کلیبه‌ر.
۴۱. به‌روز خامچی، قلعه‌های تاریخی اذربيجان، انتشارات پور حسین (ب/ش: ۱۳۸۸ ش- ۲۰۰۹ م)، ل ۶۰.
۴۲. به‌روز خامچی، قلعه‌های تاریخی اذربيجان، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۶۰، بو پتر پیزانینان لسه‌ر چیاين نه‌فی ناوچی بزقره بو (گیتاشناسی استانهای ایران، بختیاری

- انتشارات مؤسسه جغرافیا و کارتوگرافی گیتاشناسی (۱۳۸۴ش-۲۰۰۰م)، ل ۳۳.
۴۳. سعید نفیسی، بابک دلاور مرد اذربيجان، سهراچاوهی پیشوو، ل ۱۸-۱۷.
۴۴. رسول رچوی، بابک و نقد تاریخی، انتشارات نشر آمین اذربيجان، (تبریز: ۱۳۸۰ش-۲۰۰۱م)، ل ۹۶.
۴۵. ساروچ: مادهیه کی که فنه دهاته بکارئینان لجهی چیمه نتو کو پیک دهیت ژ هیره داران دگهل ناخی ته ماده دگهل لایلونی دهاته سوتن و تیک دان بو ماوهیه کی دریز بهرده و امی دکیشیت ته فنه تیک ژ وان مادان بو کو دهاته بکارئینان ل سهرده می ساسانیا بوجیکرنا ناهاهیا، زوربه یا که لهین تازه ربیجان ب فی مادهی هاتینه ناها کرن.
۴۶. علی تتر نیروهی، کورد و میژو، چند فه کولینه ک لدور میژویا که فنا کورد و کوردستانی ج ۱، چ ۱، دزگه هی سپیریز (دهوک: ۲۰۱۰)، ل ۱۳۹.
۴۷. دیتنا من بو ته فی که لهی نه ز گهلک سه رسام کرم بتاییه ت ژ لایی روژه لاتنی فه کا چاوان ته دیواره هاتنه دانان ب راستی که لهه کا سهیره چندین که لهین دیتر لقی ده قهری هه نه وه کی که لها شاهی و که لها تبریز، لی ته که لهه ژ هه می که لهین دیتر جیاواز تره، ژ لایی هونه ری ناهاکرنی و ماوهی دریز ته و بوویه نارمانجا سه رکردین سوپایی موسلمانان، له ورا حکومتا ئیرانی بریکا هه لیکوپته ران ته که لهه وینه کره، هه ر سال سالقه گره کا قه شنگ و جوان ل چیاپی کلیبه ر بو فی مه رده می دهیته گیران و خهلک که یف و سهیرانان ل ته فی ده قهری دهوردین، لبه شی دووماهیکا ته فی فه کولینی دا چندین وینیت ته فی که لهی دام.
۴۸. عزیز بیات الله، تاریخ ایران از ظهور اسلام تا دیالمه، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی (تهران: ۱۳۷۰ش-۱۹۹۱)، ل ۲۶۰.
۴۹. همدان: تیک ژ پاریزگه هین روژه لاتا کوردستانی، د دیروکی دا بناقی اکباتان پایته ختی میدیا بهرنیاسه، رامانا ناخی همدان لدیف زمانی فی سهرده می کوم بوونا گله، بزقره بو (پایگاه اطاع رسانی وزارت کشور ایران، جدول واحد تقسیمات کشور پایز ۱۳۸۸، مجموعه دانشگاه تهران، جلد ۳۲ (۱۳۸۵) ژماره ۲).
۵۰. سعید نفیسی، بابک دلاور مرد اذربيجان، سهراچاوی پیشوو، ل ۵۴.
۵۱. امیر حسین خنجی، جنیسه ای چد فتوادلی ایرانیا در برابر اموی و..... سهراچاوهی پیشوو، ل ۳۶-۳۲، مجله مهر گرفتار و کشته شدن بابک، ژماره ۱، خرداد ماه ۱۳۱۳ش-۱۹۳۴م، ل ۳۶، عبدالعظیم رضای، تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران، چ ۱، انتشارات نشر علمی (ب/ش ۱۳۷۶ش-۱۹۹۷م)، ل ۵۸۶، صدیق صفی زاده، تاریخ ۵۰۰۰ هزار ساله ایران، ج ۲، چ ۲، انتشارات ارون، تهران (۱۳۸۵ش-۲۰۰۶م)، ل ۹۷۱، مرادی، نگاهی به اهل حق پارسیان، سهراچاوهی پیشوو، ل ۹۰، حسین پور قاسم، شکنجه گران میگوید، سهراچاوهی پیشوو، ل ۹.
۵۲. عبدالحسین زرین کوب، روزگاران تاریخ ایران..... سهراچاوهی پیشوو، ل ۳۴۲.
۵۳. سعید نفیسی، بابک دلاور مرد اذربيجان، سهراچاوهی پیشوو، ل ۵۵، جلال

- برطشاد، بابک، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۳۶۰.
۵۴. سعید نفیسی، هه‌مان، ل ۵۶.
۵۵. زریاب عباس، بابک خرم‌دین، ج ۲، دانشنامه جهان اسلام، ب/ت، ل ۱۲۳، دائره المعارف اسلامی.
۵۶. محمد کوری حمید الگایی، نه‌فه ئیک ژ سه‌رکردین خیلافه‌تی بوو، نه‌قی که‌سی کاره‌کی گرنج نه‌نجام دئه‌بو ده‌ما کوزریق کوری علی ل چیان عیراقی تالان دکرن شهر دکهل کرو له‌شکه‌ری وی هه‌می ژناق بر.
۵۷. خسرو معتضد، نه‌ضت سرخ جامگان، ج ۱، انتشارات علمی فرهنگی (تهران: ۱۳۷۲ ش- ۱۹۹۳ م)، ل ۲۵.
۵۸. نه‌فروودانه گهلک یا نالوز و تیک شیلیایینه د ژیده‌رین فارسی دا، له‌ورا چدبیت گوتنا ابن الاپیر یا دورست بیت کو نه‌فروودانه دناقبه‌را سالین ۲۱۲-۲۱۳ بیت.
۵۹. جه‌لال به‌رگشاد، بابک، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۳۶۵.
۶۰. جمال الحافیان، ضهرة واقعی بابک خرم‌دین، انتشارات نگاه سبز (تهران: ۱۳۷۹ ش- ۲۰۰۰ م)، ل ۷۲.
۶۱. جه‌لال به‌رگشاد، بابک، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۲۵۹، جمال الحافیان، چهره واقعی بابک خرم‌دین، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۷۳.
۶۲. گبری، تاریخ رسول والملوک، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۵۷۴۱.
۶۳. سعید نفیسی، بابک دل‌اور مرد اذربيجان، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۶۱.
۶۴. مسعود اثنا عشری خیاوی، ساوالان، بابک مشکین، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۲۶۵.
۶۵. حسین محمد زاده صدیق، مجله نوید اذربيجان، قرائتی، ((الدونلار)) شماره ۱۶۷، (۹/مرداد/۱۳۸۰ ش ۲۰۰۱ م)، ل ۴.
۶۶. دینوری ئیشاره‌ت بقی چهنده کره کول نه‌رمینیا کورد هه‌نه، بزقره بو دینوری، الاخبار الطوال، ل ۳۴۰، به‌لاشوکا لوکهارت (l.lokhart) ل دائره المعارف اسلامی، (۱۹۶۳)، ل ۵۳۴.
۶۷. ژبه‌ر نه‌گه‌ری نه‌بوری کوردان پشکداری دقان بزاقان دا کره ژبه‌رکو تابوریا کوردان یا لاواز بوو.
۶۸. حمید حمید، نه‌ضت خرم‌دینی برگی.....، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۲. هوشنگ باختری، قیام بابک خرم‌دین، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۷۵.
۶۹. بو پتر پیزانینا لدور پیوه‌ندیت کوردان بقی بزاقی بزقره بو په‌رتوکا، حسین قاسم عزیز، البابکیه.
۷۰. سعید نفیسی، بابک دل‌اور مرد اذربيجان، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۹۵، هوشنگ باختری، قیام بابک خرم‌دین، سه‌چاوه‌ی پیشوو، ل ۷۵.
۷۱. که‌لها شاهی دکه‌قیته باژی‌ری تبریز و نیزیکی که‌لها بابکه نه‌فکه‌لهه ژی یا بنا‌ف و ده‌نگه ژبه‌ر کو گهلک یا ناسیه ژلایی شیوه‌ینی جوگرافیایی فه.
۷۲. معاویه د ژبی بچووکاتیا خودا دایک و باین خوژ ده‌ست دابین، له‌ورا نه‌فکه‌سه

- لده ق ماوهر دایکا بابه کی مهزن ببو شیرینی دایکا بابه کی خواریه له ورا د ژیده ران دا ب
برایی وی هاتیه ناسین.
۷۳. سعید نفیسی، بابک دلاور مرد اذربيجان، سه چاوه ی پیشوو، ل ۹۵. حمید حمید،
نهضت خرمدینی برگی.....، سه چاوه ی پیشوو، ل ۲، هوشنگ باختری، قیام بابک
خرمدین، سه چاوه ی پیشوو، ل ۷۶.
۷۴. طبری، تاریخ الرسل و الملوک، ج ۱۳، سه چاوه ی پیشوو، ل ۵۸۰۵.
۷۵. جلال برگشاد، بابک، سه چاوه ی پیشوو، ل ۳۵۸.
۷۶. جلال بهرگشاد، همان، ل ۳۳۱.
۷۷. توماس نامی: نه ق کسه ب بزاقه کی رابو دژی نیمپراتوری رومی د ژیده ران دا ب
دوو ناقا هاتیه ناسین، د ژیده رین فارسی دا بناقی توماس نامی و د ژیده رین عه ره بی دا
توماس الصقلی.
۷۸. تنوفیل کوری مخائیل جورجس نیمپراتوری رومی نه وی ل شه ری عموریه بو گرتنا
باژیرین موسلمانا ده رکتی (۲۲۳-۸۳۸م)، ده ما ناما بابه ک گه هشتیه ده ستی وی
به ره ق ناوچین موسلمانان ب ریکه ت و شیان چهند سه رکه فتنه کا بده ست خووقه بینت و
چهندین باژیران تاگری تی وهرکه ت.
۷۹. زرین کوب، دوو قرن سکوت، سه چاوه ی پیشوو، ل ۲۲۵، حسنعلی ممتحن، نهضت
شعوبیه، سه چاوه ی پیشوو، ل ۳۰۲، ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد بن خلدون، العبر
و دیوان المبتدا والخبر، ج ۳، موسسه جمال للطبع والنشر (بیروت: ۱۹۷۹)، ل ۲۶۲، ب
زمانی عه ره بی، هیثم الهلال، الموسوعة الثقافية المشاهیر العالم، ج ۲، اشراف: د.
أمل یعقوب، انتشارات دار الجیل (بیروت: ۱۹۹۹)، ل ۴۳، ب زمانی عه ره بی.
۸۰. حمید حمید، نهضت خرمدینی برگی از تاریخ سوسیالیزم در ایران، سه چاوه ی
پیشوو، ل ۳.
۸۱. مجید طالب زاده، بابک «سردار تا سردار» انتشارات اسمان ابی (تهران: ۱۳۸۱ ش-
۲۰۰۲م)، ل ۱۴۳.
۸۲. به غدادی، ابی منصور، الفرق بین الفرق، ت: محمد جواد مشکور (تاریخ مژاهب
اسلام)، ب: ش (تبریز: ب، ت) ل ۱۹۳.
۸۳. زرین کوب، روزگاران، سه چاوه ی پیشوو، ل ۳۴۵. مجید گالب زاده، بابک «سردار
تا سردار» سه چاوه ی پیشوو، ل ۱۴۴.
۸۴. محمد سهیل طقوش، میژوی ده وله تی عه بهاسی، ت: نهاد جلال، چاپی
نارین (هه ولیر: ۲۰۰۹)، ل ۱۹۱، ب زمانی کوردی.
۸۵. فاروق عمر فوزی، الخلافة العباسية، عصر القوة و الازدهار، ج ۱، انتشارات دار
الشرق للنشر و التوزیع، الطبعة العربية الاوالی (۱۹۹۸)، ل ۲۷۲، ب زمانی عه ره بی.
۸۶. محمد مهربان، بابک خرمدین، ج ۵، انتشارات هاشمی سودمند (تبریز: ۱۳۸۹ ش-
۲۰۱۰م)، ل ۱۵۱.
۸۷. حمید حمید، نهضت خرمدینی در ایران، سه چاوه ی پیشوو، ل ۳.